

تحلیلی بر شاخص‌های زیست‌پذیری با رویکرد حق به شهر، مطالعه موردی: بندرماهشهر

صدیقه دولت‌شاه

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

رحیم سرور*

استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علی توکلان

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۲۰

چکیده

تحلیل شاخص‌های زیست‌پذیری با رویکرد حق به شهر می‌تواند نقشی کلیدی در رفع بسیاری از معضلات شهری ایفا نموده و رضایت شهروندان را به همراه داشته باشد. هدف این مطالعه بررسی شاخص‌های زیست‌پذیری با رویکرد حق به شهر برای ۳۲ محله مسکونی بندرماهشهر و تعیین تفاوت‌های فضایی این حقوق در محله‌های مختلف شهر است. برای این منظور از ابزار پرسشنامه برای سنجش ابعاد ۱۳ گانه حق به شهر به همراه اطلاعات جمعیتی سازمان آمار استفاده شده است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. برای سنجش تفاوت حق به شهر در محله‌ها و سطح‌بندی محلات، نواحی، و مناطق از آزمون‌های تحلیل واریانس و تحلیل مکانی استفاده شده است. یافته‌ها نشان داده است که محله‌های مورد مطالعه از نابرابری فضایی در رضایت شهروندان در ابعاد مختلف حق به شهر رنج می‌برند. یافته‌ها همچنین بیانگر این است که در محله‌های ۲، ۲۹، ۳۵ که تراکم جمعیت پایین‌تر و امکانات بهتری دارند درجه رضایت از حق به شهر نیز بالاتر اظهار شده و بر عکس در محله‌های ۸، ۱۰، ۱۷، ۲۴، و ۲۵ که تراکم جمعیت بیشتر و شرایط نامطلوب‌تری دارند نارضایتی بیشتری از جانب پاسخگویان اظهار شده است. می‌توان نتیجه‌گیری نمود که نابرابری فضایی بندرماهشهر می‌تواند از یک طرف به دلیل حضور ساکنان غیربومی شاغل در صنایع این شهر و از طرف دیگر به دلیل غلبه دیدگاه نئولیبرال در بین مدیران شهری و استانی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و اجرای برنامه‌های توسعه شهری باشد. بنابراین، توجه به رویکرد حق به شهر در برنامه‌ریزی‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی این شهر براساس دیدگاه سیاست-گذاری حق‌محور می‌تواند نقشی کلیدی در کاهش نابرابری‌ها و بهبود کیفیت زندگی و رضایت شهروندان داشته باشد.

واژگان کلیدی: حق به شهر، زیست‌پذیری، سطح‌بندی محله‌های شهری، بندرماهشهر

مقدمه

با گسترش سریع شهرنشینی در جهان و لزوم توجه به عملکرد مدیریت این سیستم‌های شهری، مطالعه در زمینه زندگی شهری و شیوه‌های دسترسی ساکنان به حقوق شهروندی و برخورداری برابر آنها به این حقوق اهمیت زیادی می‌یابد (Carmen, 2020, ۳۲). روند توسعه شهری در نتیجه تمرکز فعالیت‌های اقتصادی در راستای بهینه‌سازی سوددهی بنگاه‌ها و جذب سربز جمعیت مناطق روستایی با کمک فناوری‌های جدید تقویت می‌شود (Javaheripour, 2016:163). این نوع توسعه شهری می‌تواند سرانه دسترسی شهروندان به خدمات را کاهش داده و در اجرای برنامه‌های عدالت اجتماعی (friendly, 2016, 158) خلل ایجاد نماید. جهت پایدار نمودن توسعه شهری لازم است این فرایند با گسترش سایر جنبه‌های شهری متناسب شود. توسعه شهری پایدار مستلزم برخورداری از اقتصاد مولد و عدالت اجتماعی و رفع تبعیض است (Javaheripour, 2016:163). در همین راستا، زمینه‌های لازم برای طرح مباحثی در مورد مفهوم حق‌به‌شهر مطرح گردید (Meriläinen, 2020, 187)، مفهومی که برای اولین بار توسط هنری لوفور بیان شد (Simone, 2006, 321). نظریات لوفور را مرتبط با تئوری شهری انتقادی می‌دانند. این نظریه در تضاد با اشکال شهری بازار محور، فن‌سالارانه، تخصص‌گرا و اشکال نئولیبرال است که معتقد است بازار آزاد و تجارت آزاد با مالکیت خصوصی قدرتمند منجر به رفاه شهروندان می‌شود (Heidari & Zareei, 2018:14). هدف این نظریه به اجرا درآوردن مطالبه حق به شهر و عدالت اجتماعی شهری است چرا که در فضای شهری امروز که برگرفته از امیال انسانی برای اجتماعی زیستن است تبلور بسیاری از ناکامی‌ها و تبعیض‌های ضد انسانی است (Ameri, 2015:9 & Habebi). براساس این نظریه، حق به شهر به عنوان گزینه مقابل سرمایه‌داری، مطالبه‌ای اخلاقی برپایه مبانی عدالت اجتماعی (friendly, 2016, 158) است که علاوه بر فرایند فضایی یک مطالعه قانونی است و بصورت مجموعه‌ای از حقوق جمعی مطرح می‌شود که شامل تمامی حقوق از جمله شفافیت حکمروایی و دسترسی به خدمات است. این حق که رابطه‌ای تنگاتنگ با مفهوم عدالت اجتماعی دارد، به دنبال مطالبه عدالت است که بیشتر عدالت جمعی مدنظر آن است و نه تنها تحقق آنها بر پایه قانون ملاک است بلکه شالوده آن یک برنامه اخلاقی جهت باز نشانی یک سیستم بهتر است (Heidari & Zareei, 2018:14).

به دنبال مشکلات زیست محیطی و مسائل فراوان ناشی از صنعتی شدن و گسترش شهرهای معاصر، مباحث توسعه پایدار در جهت حفظ سلامت محیط زیست و ظرفیت‌های طبیعی مطرح شده است. نظریه توسعه پایدار شهری حاصل بحث‌های طرفداران محیط زیست درباره مسائل محیط زیست بخصوص مسائل زیست محیطی شهری پیرو نظریه توسعه پایدار مطرح شد. اساس نظریه توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای نسل‌های حاضر را تأمین می‌کند بی آنکه نیازهای نسل‌های آینده را به مخاطره اندازد با این هدف که موجب سعادت و رشد انسان شود. نظریه زیست‌پذیری شهری فیزیکی از مباحثی است که از دل توسعه پایدار شهری بیرون آمده است که توجه آن به سلامت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، و روانی همه ساکنان معطوف است (Bahreman et al, 2016:14) (Heidari et al, 2014:1). امروزه مفهوم پذیرفته شده توسعه پایدار شهری با

سه بعد محیطی، اجتماعی، و اقتصادی نشان دهنده تأکید بر مفهوم زیست‌پذیری در برنامه‌ریزی شهری است (Simone, 2006, 321). می‌توان بیان کرد اکثر مطالعات در خصوص مفهوم زیست‌پذیری شهری معتقدند که یک مکان زیست پذیر باید امن، جذاب، دارای پیوستگی و انسجام اجتماعی، امکانات آموزشی، مسکن متنوع قابل استطاعت، فضاهای عمومی باز، مراکز خرید، خدمات بهداشتی مناسب، پایداری مناسب و تسهیلات فرهنگی تفریحی، حمل و نقل مناسب و زیرساخت‌های بهینه باشد (Hatminejad et al, 2014, 23).

در این راستا مفهوم زیست‌پذیری و رویکرد حق به شهر از جنبه های مغفول مانده در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران است؛ زیرا در سایه ی مدیریت شهری سنتی، و عدم توجه به مفهوم حکمرانی خوب شهری، همواره دیدگاه‌های از بالا به پایین بر روند تصمیمات حکومت محلی غلبه داشته است. از سوی دیگر مشکلات ناشی از رشد جمعیت و مهاجرت، تنوع گروه‌های مهاجر، عدم تطابق زیرساخت‌های شهری با حجم جمعیت‌پذیری شهری، دو قطبی شدن بافت‌های شهری به سنتی و مدرن، عدم توجه به عدالت اجتماعی در تصمیم‌گیری‌های مدیران شهری، عدم تعادل در توزیع عادلانه خدمات در سطح محلات و... میزان زیست‌پذیری شهرهای ایران را تحت‌الشعاع خود قرار داده است (Ziari et al, 2018:3). در این راستا بندرماهشهر همچون سایر شهرهای ایران از وضعیت گفته شده مبری نیست. جذب مهاجران به واسطه صنایع مرتبط با نفت و پتروشیمی، مدیریت شهری متمرکز، دوگانگی در بافت و ساختار شهری، توزیع نامتعادل خدمات و زیرساخت‌های شهری و ... این شهر را به لحاظ ارائه شاخص‌های زیست‌پذیری در شرایط ویژه‌ای قرار داده است. لذا هدف این تحقیق مطالعه شاخص‌های زیست‌پذیری با رویکرد حق به شهر در محلات بندرماهشهر است. به همین منظور سعی نموده‌ایم تفاوت‌هایی بین زیست‌پذیری از بعد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی-فضایی را در محلات بندرماهشهر ارزیابی نماییم. این مطالعه یک پژوهش توصیفی-تحلیلی با استفاده از مطالعات اسنادی و داده‌های پرسشنامه‌ای است. در اجرای این تحقیق ابتدا، بررسی جامعی در اسناد و مدارک موجود، منابع کتابخانه‌ای نظیر کتاب‌ها، رساله‌ها، طرح‌ها، و مقالات به روش کتابخانه‌ای صورت گرفت. همچنین به منظور آگاهی از یافته‌های مطالعات صورت گرفته در سایر نقاط دنیا و دستیابی به یافته‌های آنها و تازه‌ترین یافته‌های پژوهشی، در سایت‌های علمی و منابع الکترونیکی جستجو و موارد مرتبط مورد بررسی قرار گرفتند. پرسشگری از ساکنین محله‌ها برای بررسی وضعیت شاخص‌های زیست‌پذیری و حق به شهر و درک دیدگاه و نگرش آنها نسبت به شرایط زیست در محله آنها به وسیله ابزار پرسشنامه منظم با سوالات بسته طیفی یا درجه‌بندی انجام شده و داده‌های مورد نظر سنجش و جمع‌آوری شد.

واحد مطالعه در این پژوهش خانوارهای ساکن شهر ماهشهر است. با توجه به زمان، امکانات و مقدرات پژوهش، از روش نمونه‌گیری برای شناخت جامعه آماری مورد نظر بهره‌گیری شد و برای برآورد تعداد نمونه از فرمول کوکران استفاده گردیده است. بر این اساس تعداد نمونه مورد مطالعه در کل شهر ماهشهر با در نظر گرفتن ۰,۰۵ خطا، ۳۸۳ مورد است که با در نظر داشتن جمعیت هر محله، از میان ۳۶ محله، ۳۲ محله دارای جمعیت است که

پرسشنامه بین این ۳۲ محله توزیع گردیده است. بر این اساس تعداد نمونه در هر محله به نسبت سهم تعداد جمعیت هر محله و بر اساس رابطه ذیل تعیین شده است.

$$\frac{n_i}{N} \times S = S_i$$

که در این رابطه، n_i تعداد جمعیت محله، N تعداد کل جمعیت شهر، S تعداد کل نمونه، و S_i تعداد نمونه محله مورد نظر است. از آنجا که رعایت اصل احتمال و شانس مساوی برای هر یک از افراد جامعه باعث می‌شود که نمونه منتخب معرف جامعه باشد و از ارزش علمی برخوردار بوده و صفات آن با صفات جامعه همخوانی و یکنواختی داشته باشد، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی ساده استفاده شده است که از الگوی ترکیبی سازمان سلسله - مراتبی، در چارچوب تقسیمات کشوری تبعیت می‌کند.

پرسشنامه‌های این تحقیق میان ۳۸۶ نفر از شهروندان محله‌های بندرماهشهر توزیع شده تا متغیرهای زیست‌پذیری را سنجش نمایند. متغیرهایی که این ابزار، سنجش نموده شامل ۱۳ بعد کیفیت زندگی هستند که عبارتند از ابعاد وضعیت مسکن، حمل‌ونقل شهری، سلامت بهداشت و درمان، تفریحات و سرگرمی، وضعیت خانواده، وضعیت آموزش، اشتغال و شرایط اقتصادی، وضعیت امنیت و ایمنی، جامعه مدنی و حکمروایی شهری، امکانات و خدمات شهری، تأسیسات و تجهیزات، محیط زیست، و رضایت‌مندی کلی. این داده‌ها می‌تواند ما را در درک معنی‌داری تفاوت این ابعاد در محله‌های شهر یاری نماید. برای بررسی این تفاوت از آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) در نرم افزار SPSS و برای تحلیل فضایی مکانی این اطلاعات در محله‌های بندر ماهشهر از نرم افزار ArcGIS10.7 استفاده شده است.

رویکرد نظری

مفهوم حق به شهر مبحثی است که هدف آن بهبود شرایط زیستی زندگی شهروندان در مقابل فرایندهای اقتصادی و هژمونی دولت مرکزی است (Jabareen, 2014, 135). اصطلاح حق به شهر در برگیرنده مفاهیم عدالت اجتماعی و مجموعه‌ای از مفاهیم مربوط به حقوق انسانها و مردم‌سالاری است (Alaedini & Jamshidhnasab, 2016: 241). دیدگاه حق به شهر در پاسخ به شهرگرایی نئولیبرال و نابرابری اجتماعی از جانب محافل دانشگاهی و حرکت‌های اجتماعی توسعه یافت (Aalbers & Gibb, 2014, 207) که هدف مهم آن اجباری نمودن مشارکت شهروندان و ساکنان در فرایند برنامه‌ریزی (Simone, 2006, 321) به منظور ارتقای عدالت اجتماعی است (friendly, 2016, 158). نظریه حق به شهر در واقع از این تمایل انسانی نشأت می‌گیرد که فرایندهای قدرت و تصمیم‌گیری (Lesutis, 2020, 112). را که امتیازهایی را به گروه‌های معینی از شهروندان در مقابل سایر ساکنان می‌دهد، به چالش بکشد (Carmen, 2020, 32). در واقع، قواعد مربوط به حق به شهر بصورت قراردادی توسط مقامات و یا به طور انقلابی تعریف نمی‌شوند بلکه این حقوق به واسطه دوام روابط بین چندین بازیگر از جمله ساکنان، شهروندان، مقامات دولتی و نهادهای خصوصی تعریف می‌شود (Pierce et al., 2016, 79). مفهوم حق به شهر به تعلق یافتن و مشارکت در مدیریت شهری

اشاره می‌کند. تعلق یافتن در شهر با حضور، احساس آرامش، و فضاهای مناسب در شهر ممکن می‌شود و مشارکت به دخالت داشتن در سیاستگذاری شهری و تصمیم‌گیری (Lesutis, 2020, 112) در مسایل فضایی، کالبدی، و اقتصاد شهری امکان‌پذیر می‌شود (Sharepour, 2015: 51).

نظریه زیست‌پذیری برای نخستین بار توسط آبراهام مازلو با هرم نیازهای اجتماعی شکل گرفت و با افزایش نگرانی‌ها و رقابت اقتصادی شهرهای جهان اولین بار توسط هنری لفاردی در سال ۱۹۸۷ وارد ادبیات شهرسازی (Sasanpour et al, 2017: 241) و مباحث برنامه‌ریزی شهری شد (Simone, 2006, 321). مفهوم زیست‌پذیری (Ghafarian et al, 2016: 41) معرف ویژگی‌هایی است که یک مکان را به مکانی تبدیل می‌کند که مردم تمایل دارند در آنجا زندگی کنند. به نظر برخی صاحب نظران شهرها کانون‌هایی پر آسیب هستند که همواره در معرض انواع خطرات ناشی از آلودگی‌های صنعتی، بلایای زیست‌محیطی، و اثرات گرمایش جهانی هستند.

حق به شهر یک حق بشری است که شامل تعلق یافتن شهر به شهروندان و مشارکت آنان در امور شهری می‌شود. قرار گرفتن این حق در چارچوب حقوق بشر به جای حقوق مدنی به این معنا است که هر انسانی صرف نظر از ملیت، قومیت و ویژگی‌های فرهنگی (Jabareen, 2014, 135)، تنها به دلیل انسان بودن شایسته‌ی بهره‌مندی از این حق است (Simone, 2006, 321). تعلق یافتن به شهر با حرکت در شهر، حضور در آن، احساس آرامش و داشتن فضاهای مناسب برای خود ممکن می‌شود (Sharepour & Khanyari, 2016: 138) در حالی که مشارکت در شهر با دخالت داشتن در سیاست‌گذاری‌های شهری، تصمیم‌گیری در مورد مسائل فضایی، کالبدی و اقتصادی شهری و مالکیت و کنترل بخشی از این فضا ممکن می‌شود (Izar, 2019, 47). امروزه به علت تغییرات و تحولات اجتماعی و سیاسی از جمله نظام سلطه سرمایه‌داری و ظهور جنبش‌های اجتماعی شهری، تفسیرهای جدیدی از حق به شهر صورت گرفته است (Meriläinen, 2020, 187). لذا در راستای تحقق هر چه بیشتر این حق، امروزه در اداره امور شهرها بهره‌گیری از الگوی حکمروایی خوب شهری (Ziari et al, 2018: 1) که در آن دولت‌ها، شهروندان و نهادهای خصوصی در یک جریان افقی و فرابخشی به مشارکت بپردازند، به عنوان پارادایمی در نظام مدیریت و حکمروایی شهرها مورد استفاده قرار می‌گیرد (Taghavi & Habibi, 2018: 46).

بسیاری از مسایل مشابه موجب شده که امروزه موضوع زیست‌پذیری شهرها در کانون توجه محققان و تصمیم‌گیران قرار گیرد (Lesutis, 2020, 112). مفهوم زیست‌پذیری در برگیرنده موضوعاتی مانند کیفیت محیطی، ایمنی، آسایش، زیبایی‌شناختی، وجود خدمات سرگرمی و فرهنگی، و وجود امکانات رفاهی اشاره دارد (Irandoost & et al, 2013: 101). این اصطلاح اشاره به درجه تأمین ملزومات یک جامعه بر مبنای نیازها و ظرفیت‌های افراد آن جامعه دارد. زیست‌پذیری به یک سیستم شهری که در آن به سلامت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، و روانی همه ساکنان توجه شده است اطلاق می‌شود. مبانی کلیدی که به این رویکرد استحکام می‌بخشد شامل عدالت، امنیت، مشارکت، تفرج و توانمندسازی است (Ziari et al, 2018: 1).

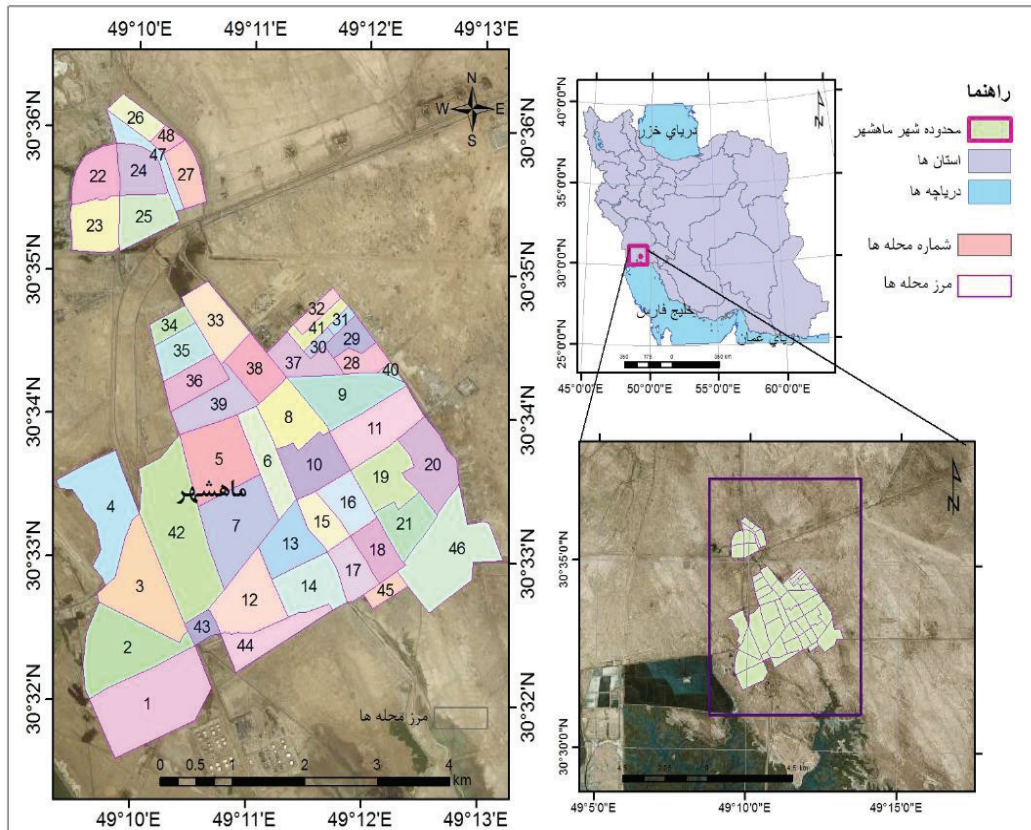
دسترسی ناکافی به مسکن و تجاری سازی فضاهای عمومی از جمله معضلات مهم در توسعه شهری محسوب می‌شود (Aalbers and Gibb, 2014) که می‌تواند عدالت فضایی را در شهر به چالش بکشد (Lesutis, 2020, 112). با غلبه روز افزون نگرش‌های نئولیبرال در سیاستگذاری‌های شهری که منجر به حضور پررنگ‌تر بازیگران بخش خصوصی و کم‌رنگ‌تر شدن غلبه نهادهای عمومی می‌شود، لازم است سیاست‌های بلندمدتی برای مقابله با اثرات اجتماعی و اقتصادی منفی آن بر زندگی شهروندان اتخاذ گردد (Yaghfouri & Kashefidoust, 2018:41). مدیریت شهری فعلی به سمتی در حرکت است که هر چه بیشتر از رویکردها و اقدامات بازاری حمایت می‌کند و در نتیجه سرمایه‌گذاری در مساکن و فضاهای عمومی در حال تقلیل است (Domaradzka, 2019, 874). به عنوان مثال، شهروندان ساکن در حاشیه شهرها معمولاً بیشتر در برابر مخاطرات شهری آسیب‌پذیر هستند و خود تا حدودی به تنهایی اثرات این مخاطرات را سازماندهی می‌کنند. به همین منظور در خصوص برخی مناطق مانند حاشیه شهرها لازم است که به جای اولویت‌دهی به جنبه‌های سوددهی اقتصادی در این مناطق به جنبه‌های کاربردهای آنها توجه شود (Meriläinen, 2020, 187).

محدوده مورد مطالعه

شهر ماهشهر در ۴۹ درجه و ۱۳ دقیقه و ۳۵ ثانیه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی به فاصله ۸۵ کیلومتری آبادان و ۱۲ کیلومتری شرقی بندرامام خمینی واقع گردیده است. از شمال غربی به آبادان و از جنوب غربی به بندرامام خمینی و از جنوب شرقی به بندر هندیجان و از طرف جنوب به خلیج فارس است. امتداد بندرماهشهر تا جنوب رأس القطب کشیده شده و تشکیل یک خلیج پهناوری را می‌دهد که طول بین دو رأس خلیج در حدود ۵۵ کیلومتر است. در این قسمت بجر کوه بنک که نزدیک کرانه است و ارتفاع آن ۳۶۰۰ متر می‌باشد. فی مابقی همه پست و کم ارتفاع می‌باشند. به علت ارتفاع اندک نقاط ساحلی، ارتفاع امواج جذر و مدگاه به ۳ متر می‌رسد. اراضی مجاور خود دستخوش پیش آمدگی آب بوده و با مشکلات کشاورزی و ساختمانی روبرو می‌باشند. شیب زمین از شمال شرقی به جنوب غربی است. بندرماهشهر در حال حاضر از دو قسمت عمده شهر صنعتی، محل منازل کارمندان شرکت و ادارات دولتی که در سال ۱۹۳۰ م توسط انگلیسی‌ها ساخته شده و ماهشهر قدیم که در مرکزیت بازارهای سنتی و اداری شهر را دربرمی‌گیرد، تشکیل شده است.

بندر ماهشهر که تأسیسات حمل مواد صنعتی در آنجا قرار دارد، دارای تأسیساتی عظیم جهت پذیرش کشتی‌های نفتکش با طول ۲۵۰ متر و آبخور ۱۲ متر می‌باشد و از طرف دیگر صنایع پتروشیمی در بندر امام، قطب دیگر اقتصاد منطقه نقشی حیاتی در توسعه و عمران شهر دارد. دو قطب بندر و صنعت پتروشیمی به صورت مکمل یکدیگر عناصر اصلی حیات شهرهای منطقه هستند.

بندرماهشهر شامل ۵ منطقه، ۱۱ ناحیه و ۳۲ محله (مسکون) است که تفاوت قابل ملاحظه‌ای از نظر شرایط زندگی ساکنان مشاهده می‌شود.

شکل ۱- موقعیت محدوده مورد مطالعه (source: Authors)

ویژگی آب و هوایی

بندرماهشهر دارای آب و هوای گرم و مرطوب می باشد. دمای آن بین ۵۰ درجه در تابستان تا صفر درجه در زمستان تغییر می کند. بندرماهشهر دارای شرجی های شدید و آزار دهنده در نیمه دوم تابستان، یعنی نیمه دوم مرداد تا اواخر شهریور می باشد به شکلی که رطوبت نسبی تا ۱۰۰ درصد می رسد. از اواخر خرداد و اوایل تیر ماه تا معمولاً نیمه مرداد ماه باد گرم موسم به تش باد آدم را کلافه می کند. میانگین باران سالیانه ماهشهر حدود ۲۳۳ میلیمتر است. بندرماهشهر به سبب واقع شدن در جلگه خوزستان دارای خاک آبرفتی و نسبتاً مناسب برای رشد گیاهان گرمسیری است. به طوری که در فصول بارندگی در صورت نزول مناسب باران، دارای طبیعتی سرسبز می باشد. در منطقه بندرماهشهر درختان کنار، گز، برهان، نخل و کوهر به طور پراکنده دیده می شود.

خصوصیات جمعیتی

جمعیت بندر ماهشهر در طی دوره های سرشماری ۱۳۳۵ از ۱۵۶۹۴ نفر به ۱۶۲۷۹۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همانطوری که در جدول تغییرات جمعیتی مشاهده می گردد نرخ رشد جمعیت در طی سال های ۵۵ تا ۶۵ افزایش چشمگیری داشته است. این تفاوت چشمگیر در تغییرات و تحولات جمعیت بندر ماهشهر، ناشی از جنگ و مهاجرت جمعیت زیادی از شهرهای خرمشهر و آبادان به سمت این شهر بوده است. با توقف جنگ و بازگشت

جمعیت مهاجر جنگ زده به وطن خود، این شهر حالت مهاجرفرست به خود گرفته و از رشد بسیار پایینی برخوردار می‌گردد.

جدول ۱: تغییرات جمعیت و خانوار بندر ماهشهر در طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

سال	جمعیت	مرد	زن	تعداد خانوار	نرخ رشد به درصد
۱۳۳۵	۱۵۶۹۴	۸۲۱۷	۷۴۷۷	-	-
۱۳۴۵	۶۰۱۳	۳۳۱۷	۲۶۹۶	۱۲۸۳	۰,۵۶
۱۳۵۵	۲۹۹۴۰	۱۵۲۷۸	۱۴۵۶۲	۵۴۸۴	۶,۰۸
۱۳۶۵	۷۱۸۰۸	۴۶۴۷۹	۳۵۳۲۹	۱۲۳۹۸	۹,۱۴
۱۳۷۵	۸۷۶۶۴	۴۴۰۴۵	۴۳۶۱۹	۱۶۱۷۲	۲
۱۳۸۵	۱۱۱۴۴۸	۵۸۰۱۸	۵۳۴۳۰	۲۴۱۶۳	۲,۴
۱۳۹۰	۱۵۳۷۷۸	۷۷۴۸۷	۷۶۲۹۱	۳۸۳۰۱	۶,۶۵
۱۳۹۵	۱۶۲۷۹۷	۸۱۷۱۷	۸۱۰۸۰	۴۵۲۰۸	۱,۱۴

منبع: سرشماری عمومی نفوس مسکن (general census of population and housing)

ساختار اجتماعی و فرهنگی

ماهشهر یک شهر صنعتی است به همین دلیل از دیر زمان مانند سایر شهرهای صنعتی و دارای کار، از اقشار و گروه‌های مختلف تشکیل شده است و بسیاری از مردم جویای کار از شهرها و روستاهای دور و نزدیک به این شهرستان آمده و مشغول به کار شده و بیشتر آن‌ها نیز در همین جا سکونت گزیده‌اند. هم‌اکنون بخشی عمده این مهاجران که همراه با شروع صنعت و راه آهن به شهرستان آمده‌اند. اما در شهر ماهشهر و محلی به نام سربندر که پس از شروع خط آهن ساخته شد و اسکان داده شدند. این امر با شروع جنگ تحمیلی و ورود مهاجرین جنگ شدت بیشتری یافت.

اکثر فارسی‌زبانان مهاجر از شهرستان هندیجان و اطراف آن (گویش به زبان محلی) یا کارکنان شرکت نفت از سایر شهرهای مجاور و دیگر مناطق ایران می‌باشند که به ماهشهر آمده‌اند.

ساکنان مهاجر از شهرهای اطراف استان مانند کهگیلویه و بویراحمد و لرستان و شهرهای شمال استان خوزستان نظیر ایذه و هفتگل و نظایر آنها که در جستجوی کار و شغل به این شهر مهاجرت کرده‌اند، به لهجه بختیاری سخن می‌گویند. افزون بر اینها، به علت مجاورت این شهر با شهر هندیجان که اساساً بخشی از این شهر به شمار می‌رود، گویش هندیجانی مشابه با گویش بوشهری نیز در این شهر رواج دارد. این شهر به دلیل وضع طبیعی مناسب بندرگاهی و اجرای طرح‌های صدور فراورده‌های نفتی پالایشگاه آبادان و همچنین نزدیکی به بندر امام خمینی و مجتمع‌های پتروشیمی مجاور آن، شهری مهاجر پذیر بوده است.

به خاطر مهاجرپذیر بودن شهر و به مرور زمان بسیاری از آداب و رسوم کم‌رنگ شده و برخی از آن‌ها به طور کامل از بین رفته است و در برخی موارد تداخل آداب و رسومی نیز به وجود آمده است. در این شهر اقوام گوناگون از کرد، لر، ترک و عرب گرفته تا اروپایی و آمریکایی زندگی می‌کنند و می‌کنند، ولی طایفه‌های شهر را می‌توان به

دو گروه اصلی بندری ها که بومی ماهشهرند و قنواتی ها و اعراب که مهاجرانی هستند که از سال های بسیار دور (پیش از صنعت) در این شهر سکونت داشته و مقیم شده اند، تقسیم بندی کرد.

۱- بندری :

برخی بر این باورند که بندری ها از طایفه کعبیان هستند که از بستگان خاندان دیریان بوده و با ورود شیخ فتح الله کعبی به این بندر (حدود سال ۱۱۰۰ ش) زندگی این طایفه شروع شده است، ولی با توجه به شرح مختصری که از شیخ فتح الله از آمدن خود به بندر معشور دارد، نشان می دهد که پیش از کعبیان به ماهشهر گروه دیگری نیز در این بندر باستانی زندگی می کرده اند.

مردم ماهشهر در گذشته به زبان بندری معشوری توأم با عربی تکلم می نمودند و بعدها با زبان لری و فارسی آمیخته شد. لباس مردان و زنان عربی بوده است.

بندری های ماهشهر به چند تیره تقسیم می شوند:

۱- بندری آلبوعیدی

۲- بندری گله بر

۳- بندری ادگی

۴- بندری بندری

هرکدام از این تقسیم بندی ها شامل چندین خانواده و شاخه است که هنوز مطالعات منسجمی در این زمینه صورت نگرفته است .

۱- اعراب ماهشهر

مگاتیف ها که از دیر زمان در این بندر سکونت گزیده اند و جزء بندری ها به حساب می آیند، شامل خانواده های ربیعی، امیری، قطیفی، مقاطیفی، عباسی، سمیج، غلتان، لفیت و ... هستند. دیگر اعراب موجود در ماهشهر شامل خانواده های آلبوغبیش، عساکره، راشدی، شریفی، ثامری، رشیدی، عبادی و

۲- قنواتی ها

طایفه قنواتی ها جز مهاجرانی هستند که در زمان بسیار دور به این بندر سفر کرده اند و هم اکنون جز پیکر جدا نشدنی این شهر به شمار می آیند و همچون سایر اهالی و شاید بهتر از آنها در پی امورات و مشکلات شهر هستند و سعی و تلاش در جهت رفع آنها می نمایند.

اصل و ریشه این طایفه بنابر قولی از اعراب قحطانی و از پسران (ادد) هستند. ادد دارای چهار پسر بنام های طی، اشعر، مذحج و مره بود. پسران مذحج عبارتند از بنی عبدالمرآن، حارث بن عمر بن عبدالله این طایفه که اجدادشان از عراق و کوفه و نسبشان به هانی بن عروه می رسد، بعضی ها به دلیل اختلاف های قومی و بیشتر آنها پس از حادثه کربلا به سمت ماهشهر، بهبهان و هندیجان مهاجرت نموده و سکونت گزیدند و هم اکنون با گذشت چندین سال جزء پیکره اصلی آنها شده اند.

ویژگی های اقتصادی

ماهشهر شهری صنعتی است و آمارها نشان می دهد که حدود ۴۵ درصد از شاغلین این شهر در بخش صنعت مشغول به کارند، همچنین ارزش افزوده ی بخش معدن در ماهشهر حدود ۲۸ درصد استان خوزستان و ارزش افزوده بخش صنعت حدود ۴۸ درصد ارزش افزوده ی استان خوزستان را شامل می شود. یادآوری می شود که ارزش افزوده ی ماهشهر، اولین رتبه را در بین تمامی شهرستان های استان دارا است.

یافته های پژوهش

از جامعه آماری تمامی شهروندان شهر بندرماهشهر تعداد ۳۸۶ پرسشنامه تهیه شده است که از این تعداد ۱۲۸ نفر از پاسخگویان به پرسشنامه زن و ۲۵۴ نفر مرد بوده اند. همچنین از کل این تعداد ۷۶ درصد آنها متأهل بوده اند. از کل افراد نمونه حدود ۵۷ درصد آنها دارای مدارک دانشگاهی (بالتر از فوق دیپلم) بوده و ۴۳ درصد از کل افراد کارمند بوده اند. از شهروندان پاسخگو به پرسشنامه حدود ۱۶ درصد (۶۲ نفر) درآمد کمتر از یک میلیون تومان، ۳۶ درصد درآمد بین ۱ تا ۳ میلیون و ۲۰ درصد درآمد ۳ تا ۵ میلیون تومان و ۷ درصد درآمد بالاتر از ۵ میلیون تومان را اظهار کرده اند. بقیه پاسخگویان در این خصوص اظهار نظری نداشته اند. پایایی این ابزار پرسشنامه براساس ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۹۸ درصد است که نشان دهنده مناسب بودن این ابزار است. همچنین روایی پرسشنامه نیز برابر ۸۳ درصد بدست آمده است. بنابراین پرسشنامه حاضر اعتبار لازم را در اندازه گیری ابعاد و متغیرهای تحقیق دارا می باشد. یافته های تحلیل ابعاد مختلف زیست پذیری و حق به شهر نشان می دهد که تمامی ۱۳ مورد از ابعاد شامل وضعیت مسکن، حمل و نقل، سلامت و بهداشت درمان، تفریحات و سرگرمی، وضعیت خانواده، آموزش، اشتغال و شرایط اقتصادی، وضعیت امنیت و ایمنی، جامعه مدنی و حکمروایی شهری، امکانات و خدمات، تاسیسات و تجهیزات، و محیط زیست و رضایت مندی کلی در همه ۳۲ محله ماهشهر تفاوت معنی داری را دارا می باشند. در جدول ۱: تحلیل واریانس متغیرهای حق به شهر در محله های بندرماهشهر نشان داده شده است.

جدول ۲: تحلیل واریانس متغیرهای حق به شهر در محله های بندرماهشهر

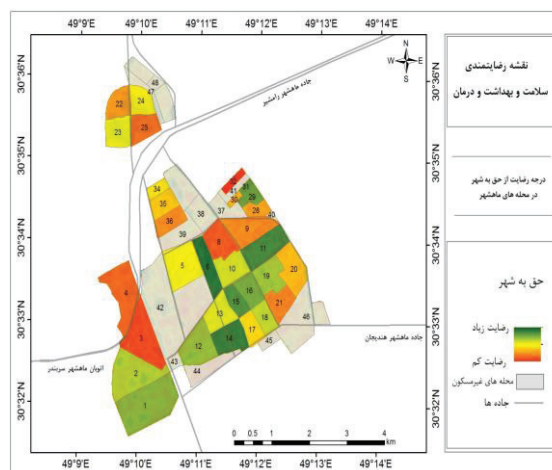
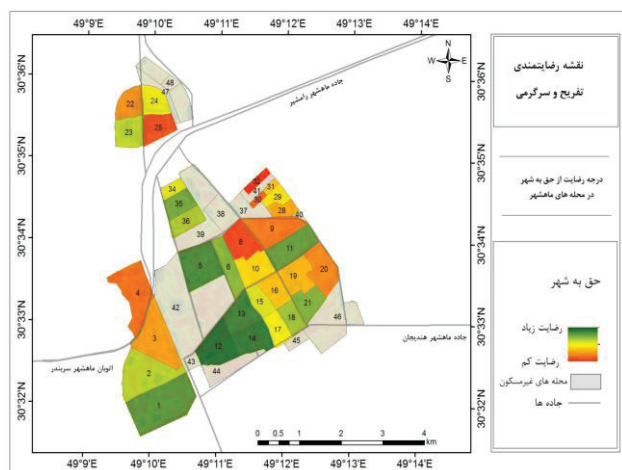
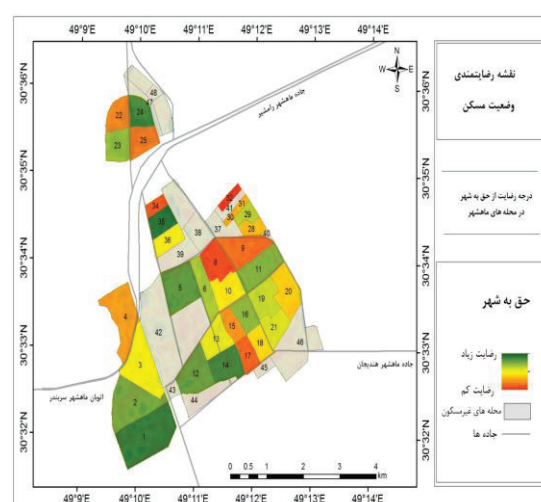
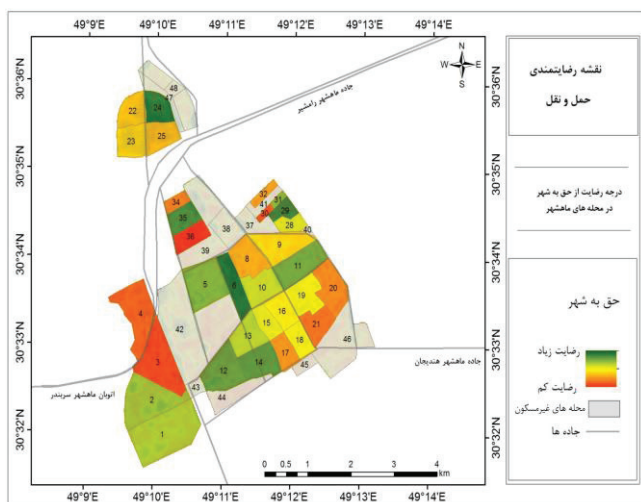
ابعاد		مجموع مربعات	درجه آزادی	مربع میانگین	F	Sig.
مسکن	میان گروهی	43.070	31	1.389	3.265	.000
	درون گروهی	150.627	354	.425		
حمل و نقل	میان گروهی	42.785	31	1.380	2.832	.000
	درون گروهی	172.511	354	.487		
سلامت و بهداشت	میان گروهی	46.118	31	1.488	2.697	.000
	درون گروهی	195.245	354	.552		
تفریح- سرگرمی	میان گروهی	61.700	31	1.990	3.716	.000
	درون گروهی	188.006	351	.536		
خانواده	میان گروهی	70.507	31	2.274	3.257	.000
	درون گروهی	244.407	350	.698		
آموزش	میان گروهی	48.329	31	1.559	2.769	.000
	درون گروهی	197.053	350	.563		
اشتغال و وضع اقتصادی	میان گروهی	39.290	31	1.267	2.382	.000
	درون گروهی	186.246	350	.532		
امنیت	میان گروهی	36.188	31	1.167	2.202	.000
	درون گروهی	185.582	350	.530		
حکمرانی و ویژگی های مدنی	میان گروهی	35.735	31	1.153	2.413	.000
	درون گروهی	169.080	354	.478		
امکانات و خدمات	میان گروهی	63.410	31	2.045	4.480	.000
	درون گروهی	160.729	352	.457		
تأسیسات و تجهیزات	میان گروهی	53.339	31	1.721	2.472	.000
	درون گروهی	244.998	352	.696		
محیط زیست	میان گروهی	45.793	31	1.477	2.232	.000
	درون گروهی	232.938	352	.662		
رضایت کلی	میان گروهی	85.737	31	2.766	3.458	.000
	درون گروهی	281.522	352	.800		

(source: Authors)

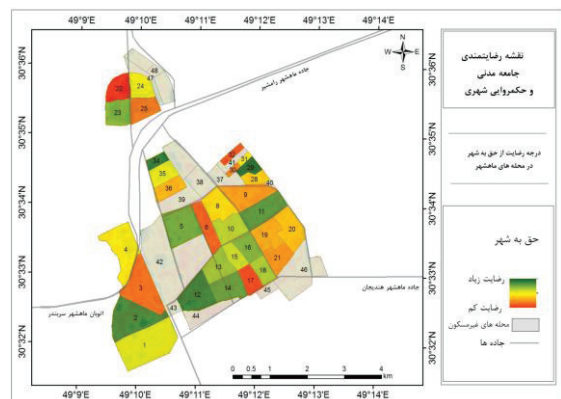
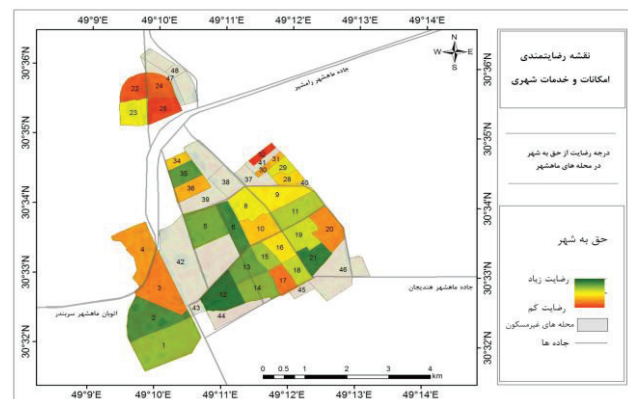
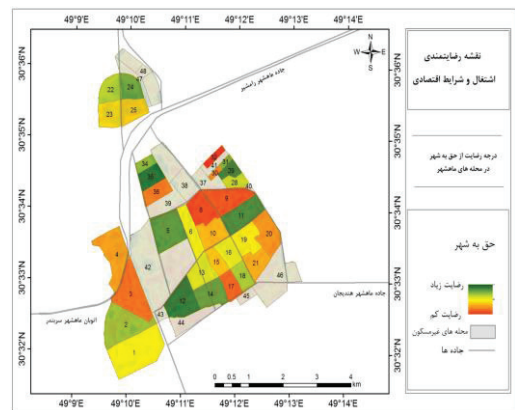
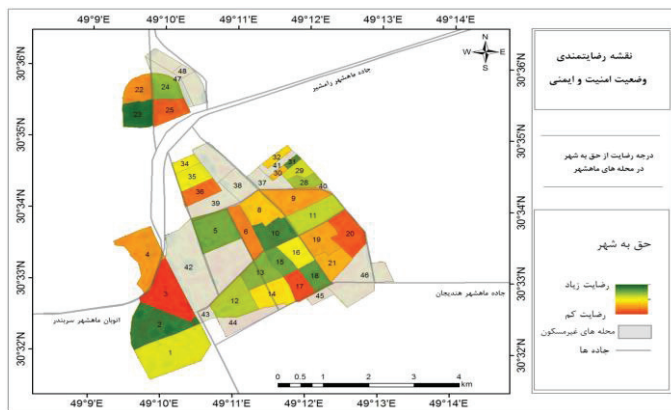
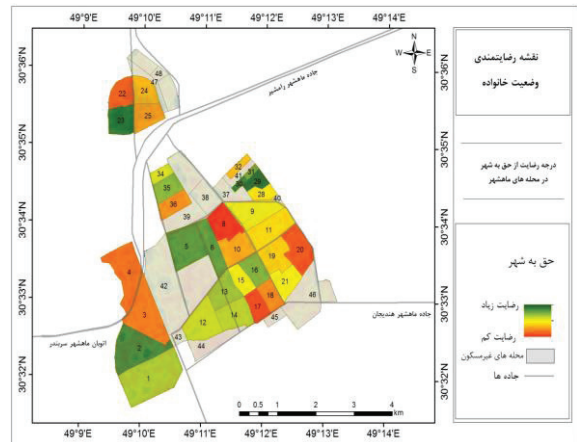
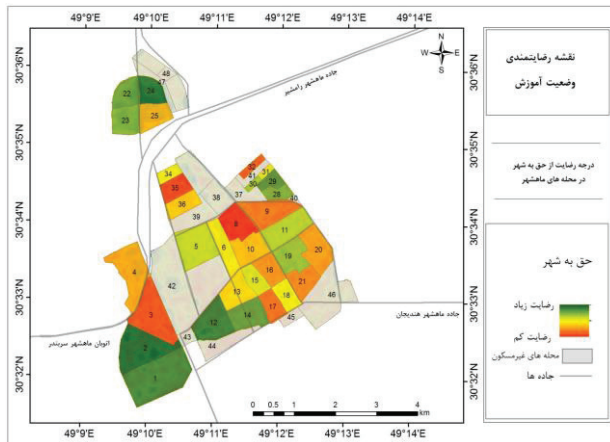
طبق یافته ها، کمترین رضایت از وضعیت مسکن در محله های ۸ و ۳۲ و بیشترین رضایت از اوضاع مسکن در محله ۳۵ مشاهده می شود. بیشترین رضایت از امکانات حمل و نقلی در محله ۶ و کمترین آن در محله ۳۶ مشاهده و همچنین بالاترین رضایت از شرایط و امکانات بهداشتی و درمانی در محله های ۶ و ۱۴ مشاهده شده است. بهترین محله ها از نظر امکانات تفریحی و سرگرمی محله ۱۲ و کمترین آن محله ۳۲ اظهار شده است. محله ۲۹ از نظر وضعیت خانواده بالاترین امتیاز و محله ۸ پایین ترین امتیاز را در بین این ۳۲ محله دارد. از نظر شرایط و خدمات آموزشی محله های ۲ و ۲۴ بالاترین امتیاز و محله های ۸ و ۳۵ پایین ترین امتیاز را دارا می باشند.

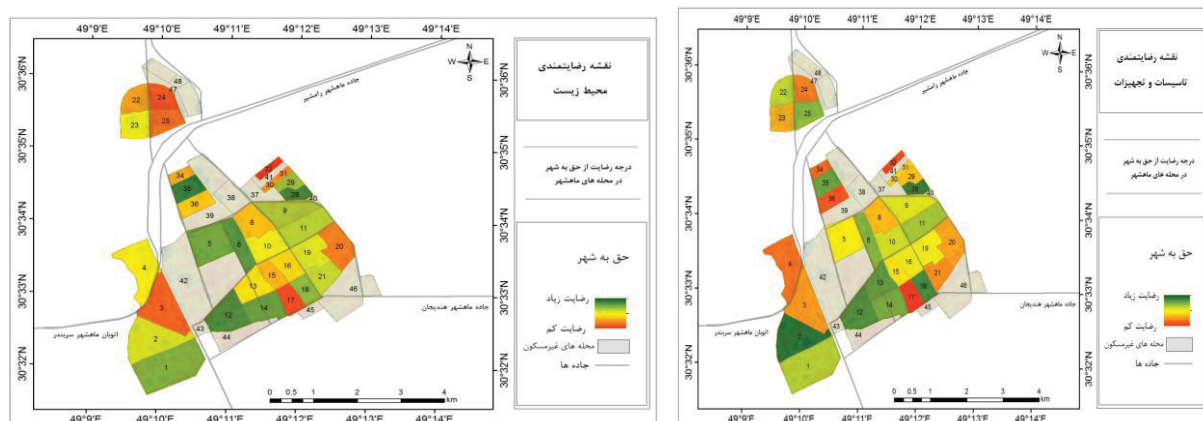
کمترین امتیاز از نظر امنیت در محله‌های ۳ و ۱۷ و بیشترین امتیاز در محله ۲۳ ارزیابی شده است. رضایت از اوضاع اقتصادی به ترتیب در محله‌های ۳۲، ۹، و ۸ کمتر از سایر محله‌های ماهشهر و در محله ۳۵ بیشتر از بقیه است. رضایت از جامعه مدنی و حکمروایی شهری در کل بسیار ضعیف ارزیابی شده است اما در محله‌های ۲۹ و ۳۴ بهتر و در محله‌های ۲۲ و ۱۷ ضعیف‌تر ارزیابی شده است. رضایت از امکانات و خدمات شهری در محله‌های ۳۲، ۲۲، ۲۴، و ۲۵ نسبتاً پایین‌تر و در محله‌های ۱۲ و ۲۱ بالاتر است. رضایت از تأسیسات و تجهیزات نیز به ترتیب ضعیف‌ترین امتیاز را در محله‌های ۳۲ و ۱۷ و بالاترین امتیاز در محله‌های ۲ و ۲۸ نشان داده است.

رضایت از شرایط محیط زیستی در محله‌های ۳۵ و ۲۸ خوب ارزیابی شده و در محله‌های ۳۲ و ۲۴ بسیار ضعیف ارزیابی شده است. در مجموع می‌توان گفت که رضایتمندی کلی در محله‌های ۱۲ و ۲ بالاتر و در محله‌های ۳۲ و ۱۷ پایین‌تر است. در شکل ۲: وضعیت فضایی مکانی ابعاد زیست‌پذیری و حق به شهر در محله‌های بندرماهشهر نشان داده شده است.

تحلیلی بر شاخص های زیست پذیری با رویکرد حق به شهر... ۱۲۱

شکل ۲: وضعیت فضایی مکانی ابعاد زیست‌پذیری و حق به شهر در محله‌های بندرماهشهر (source: Authors)

در جدول ۳ مشخصات جمعیتی مطابق اطلاعات سازمان مرکز آمار آمده است.

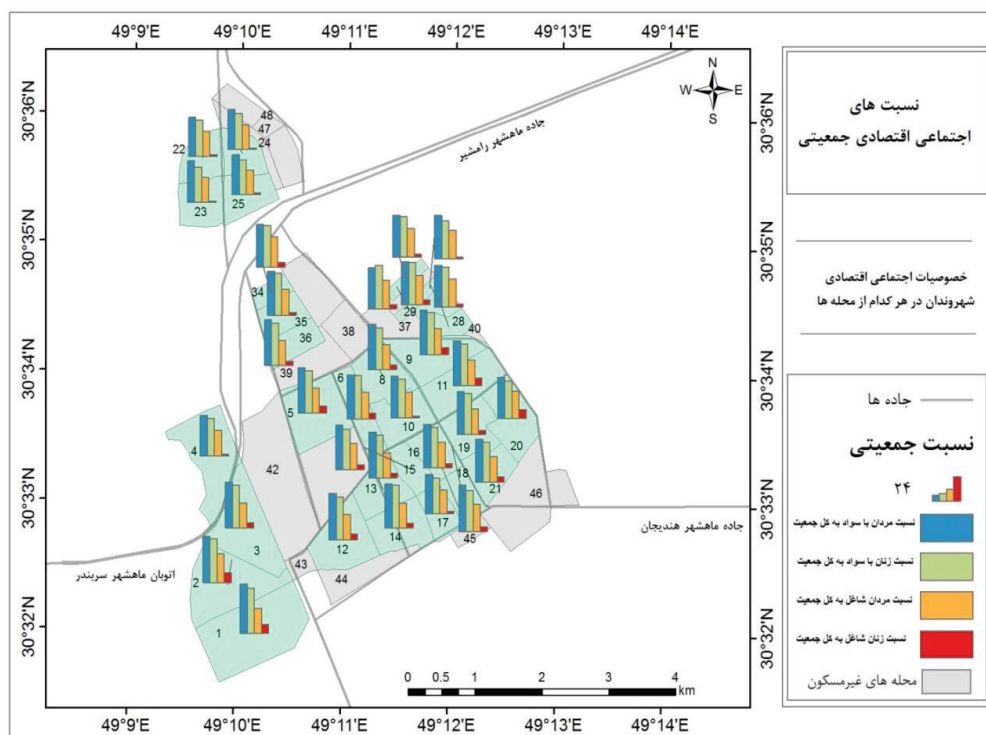
جدول ۳: مشخصات جمعیتی هر محله براساس تعداد مردان و زنان با سواد و شاغل و تعداد جمعیت

شماره محله	جمعیت کل	تعداد		مردان خانوار	مردان باسواد	زنان باسواد	مردان شاغل	زنان شاغل	تعداد	
		مرد	زن						واحد مسکونی	زنان شاغل
1	4235	2193	2042	1247	2003	1827	1166	1009	357	1233
2	6126	3134	2992	1913	2707	2565	1746	1688	601	1869
3	7398	3702	3696	2107	3220	3009	1856	1747	364	1992
4	7181	3623	3558	1915	2801	2596	1724	1759	139	1605
5	9298	4680	4618	2648	3995	3763	2476	2230	608	2521
6	1488	739	749	422	620	617	402	374	80	394
8	5657	2867	2790	1561	2442	2227	1455	1342	257	1465
9	7257	3645	3612	2048	3094	2931	1958	1821	492	2018
10	7782	3871	3911	2060	3121	2873	1890	1920	161	1784
11	8177	4131	4046	2313	3502	3254	2153	2010	606	2186
12	5950	3020	2930	1712	2634	2434	1554	1455	337	1613
13	1840	924	916	519	802	748	477	440	87	492
14	5425	2671	2754	1518	2274	2207	1385	1271	245	1427
15	3231	1614	1617	934	1367	1242	778	812	141	868
16	2167	1092	1075	664	964	859	543	571	99	622
17	4695	2318	2377	1267	1751	1593	1102	1067	108	1034
18	3669	1815	1854	1012	1504	1409	900	894	150	968
19	5663	2783	2880	1570	2291	2204	1391	1368	222	1480
20	7227	3638	3589	1956	2825	2588	1787	1868	609	1647
21	4680	2339	2341	1268	1916	1779	1185	1136	222	1167
22	5144	2547	2597	1312	1946	1789	1219	1235	93	1055
23	5805	2975	2830	1532	2292	1946	1373	1382	69	1152
24	5307	2681	2626	1410	2040	1819	1266	1248	81	1090
25	6869	3467	3402	1821	2626	2283	1618	1606	113	1388
28	715	359	356	202	283	272	192	190	20	201
29	744	376	368	224	306	302	211	207	34	220

30	914	442	472	258	358	380	244	250	34	257
31	399	209	190	117	165	144	113	109	7	116
32	806	405	401	229	321	312	224	218	21	224
34	816	411	405	254	328	321	237	233	36	252
35	1945	977	968	527	822	781	508	487	58	519
36	2221	1120	1101	589	966	900	560	528	90	569

(source: Authors)

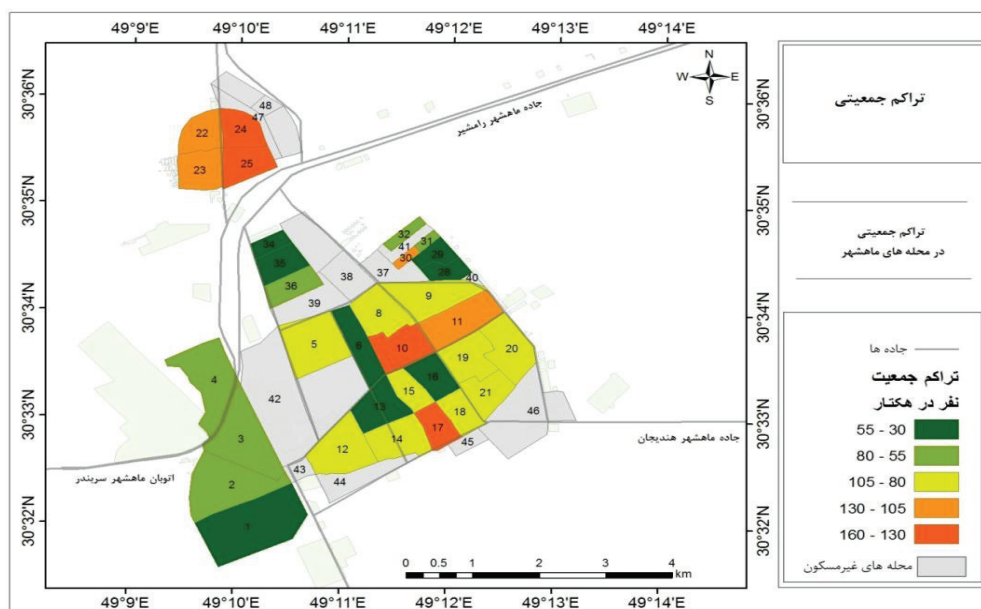
در جدول ۳ خصوصیات اجتماعی اقتصادی شهروندان در ۳۲ محله مسکونی که شهروندان نمونه پرسشنامه را تکمیل کرده‌اند آمده است. طبق این جدول، بالاترین درصد مردان با سواد نسبت به کل جمعیت به ترتیب در محله های ۱، ۱۶، و ۱۲ قرار دارند. بیشترین درصد زنان با سواد به کل جمعیت در محله های ۱، ۲، و ۳۰ قرار دارند. بالاترین درصد مردان شاغل به کل جمعیت به ترتیب در محله های ۳۴، ۲۹، و ۲ و بیشترین درصد زنان شاغل به کل جمعیت در محله های ۲، ۱، و ۲۰ قرار دارند. در شکل ۳: نسبت های مردان و زنان با سواد و شاغل در ۳۲ منطقه مسکونی ماهشهر نشان داده شده است.

شکل ۳: نسبت های مردان و زنان با سواد و شاغل در ۳۲ منطقه مسکونی ماهشهر (source: Authors)

بررسی ابعاد سیزده گانه حق به شهر نشان می دهد که محلات با تراکم جمعیت بالا مانند محله های ۱۰، ۱۷، ۲۴، ۲۵ بطور کلی رضایت کمتری نسبت به ابعاد مختلف حق به شهر داشته اند. بطور کلی می توان گفت در محله های ۲، ۲۸، ۲۹، ۳۵ که تراکم جمعیت پایین تری دارند درجه رضایت از حق به شهر نیز بالاتر اظهار شده است و بر عکس در محله های ۸، ۱۰، ۱۷، ۲۴، و ۲۵ که تراکم جمعیت بیشتری دارند نارضایتی بیشتری اظهار شده است. به عبارت دیگر

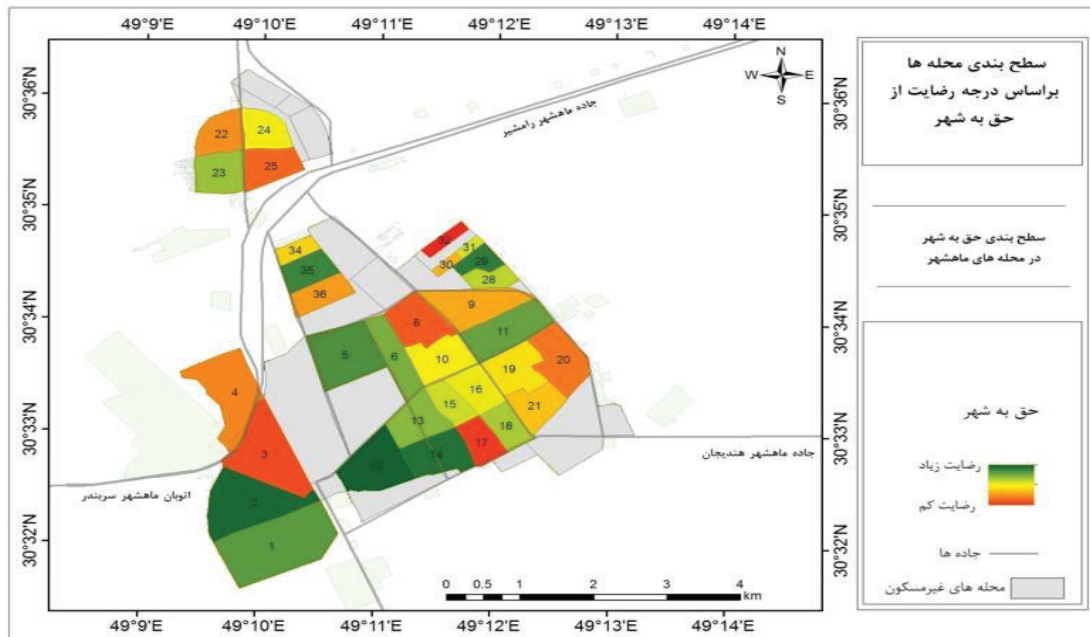
می‌توان بیان داشت که محله‌های پر ازدحام باور دارند که از حقوق شهروندی کمتری برخوردارند و عدالت فضایی (friendly, 2016, 158) مناسبی توسط حاکمیت در شهر ایجاد نشده است. شکل ۴ تراکم جمعیت شهری را نشان می‌دهد.

شکل ۴: تراکم جمعیت شهری (source: Authors)

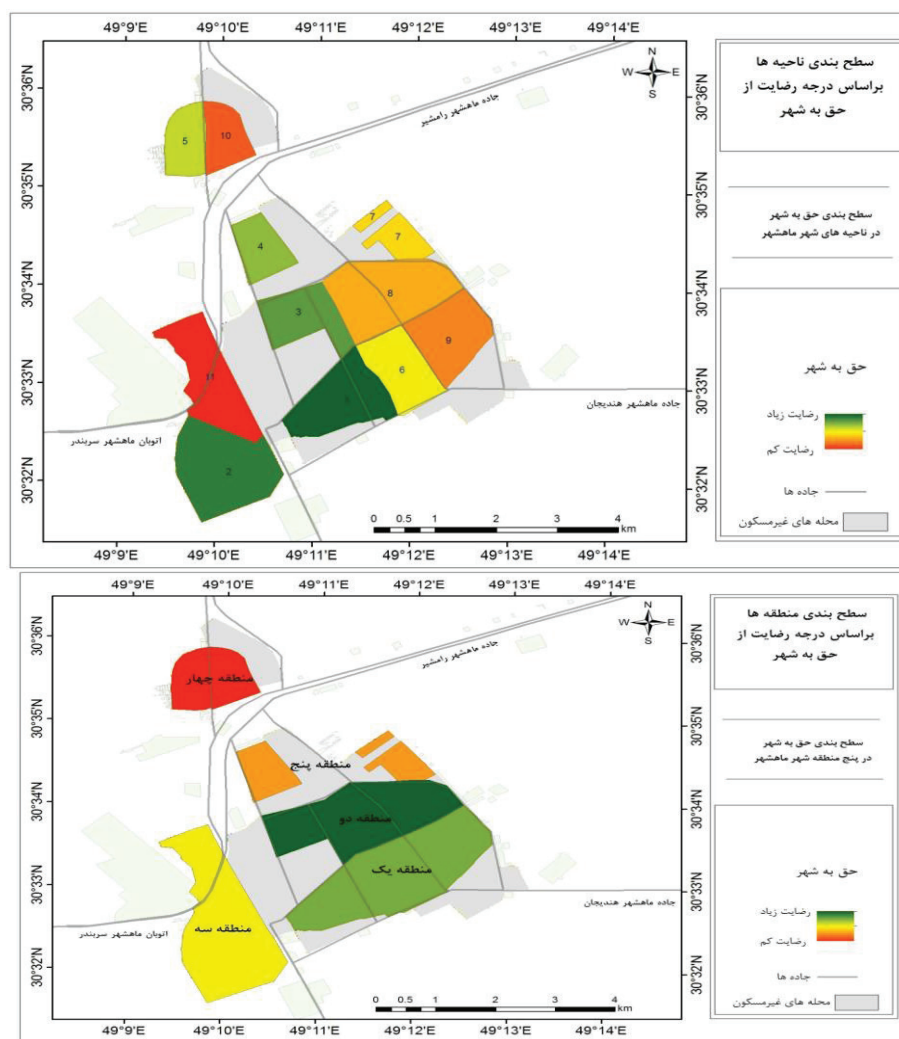
براساس درجه رضایت‌مندی شهروندانی که به پرسشنامه پاسخ داده‌اند و با توجه به تحلیل ابعاد مختلف حق به شهر در محله‌های مختلف بندرماهشهر، نقشه سطح‌بندی محله‌های این شهر بدست آمده است. یافته‌های این سطح‌بندی نشان می‌دهد که بیشترین درجه رضایت از حق به شهر در محله‌های بندرماهشهر به ترتیب سه مورد نخست در محله ۱۲، ۲، و ۱۴ مشاهده شده است. کمترین درجه رضایت یا به عبارتی بالاترین ناراضی‌تبی از حق به شهر در ابعاد مختلف به ترتیب در محله‌های ۳۲، ۱۷، و ۳ مشاهده شده است. همانطور در نقشه سطح‌بندی محله‌های شهر براساس درجه رضایت از حق به شهر در ابعاد مختلف و سطح‌بندی کلی از تلفیق تمامی این ابعاد می‌توان متوجه شد این است که محله‌های جنوب غرب و جنوبی از سطح رضایت بیشتری برخوردار هستند و محله‌های سمت شرق شهر درجه ناراضی‌تبی بیشتری دارند.

شایان ذکر است که مطابق آمارهای جمعیتی، در محله‌های بخش جنوبی که درجه رضایت بالاتری را گزارش داده‌اند سطح سواد شهروندان و همچنین نسبت مردان و زنان با سواد به کل جمعیت بیشتر از سایر محله‌ها است. یافته‌ها همچنین حاکی از این است که محله‌های حومه شهر که عمدتاً ساکنان غیربومی شاغل در صنایع هستند درجه رضایت کمتری را اظهار داشته‌اند. شکل ۵ سطح‌بندی محله‌های بندرماهشهر براساس درجه رضایت از حق به شهر را نشان می‌دهد.

شکل ۵: سطح بندی محله های بندرماهشهر براساس درجه رضایت از حق به شهر (source: Authors)

سطح بندی ۱۱ ناحیه مسکونی شهر ماهشهر نیز براساس رضایت شهروندان در ابعاد مختلف حق به شهر، وضعیت تقریباً مشابهی را نشان می دهد. براساس تحلیل های انجام شده، شهروندان در ناحیه های مرکزی و جنوب غربی این شهر رضایت بالاتری از ابعاد مختلف حق به شهر دارند و شهروندان در ناحیه های شرقی و حومه های شهر درجه بالاتری از نارضایتی را ابراز داشته اند. سطح بندی منطقه های شهر ماهشهر نشان می دهد که بیشترین درجه رضایت در منطقه دو و بالاترین سطح نارضایتی در منطقه چهار مشاهده شده است. درجه رضایت حق به شهر در پنج منطقه این شهر به ترتیب عبارتند از منطقه دو، یک، سه، پنج، و چهار. بنابراین، می توان بطور کلی بیان داشت که در بخش های حومه ای شهر و شهرک های اطراف شهر که عمدتاً خانواده هایی با سطح اجتماعی-اقتصادی ضعیف تر ساکن هستند، درجه نارضایتی بیشتر است. همچنین در بخش مرکزی شهروندان درجه رضایت بالاتری نسبت به ابعاد مختلف حق به شهر دارند. در شکل ۶ سطح بندی ناحیه ها و مناطق بندرماهشهر براساس درجه رضایت از حق به شهر نشان داده شده است.

شکل ۶: سطح‌بندی ناحیه‌ها و مناطق بندرماهشهر براساس درجه رضایت از حق به شهر (source: Authors)

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

مفهوم زیست‌پذیری و رویکرد حق به شهر از جنبه‌های مغفول مانده در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران است؛ زیرا در سایه‌ی مدیریت شهری سنتی، و عدم توجه به مفهوم حکمرانی خوب شهری، همواره دیدگاه‌های از بالا به پایین بر روند تصمیمات حکومت محلی غلبه داشته است. از سوی دیگر مشکلات ناشی از رشد جمعیت و مهاجرت، تنوع گروه‌های مهاجر، عدم تطابق زیرساخت‌های شهری با حجم جمعیت‌پذیری شهری، دو قطبی شدن بافت‌های شهری به سنتی و مدرن، عدم توجه به عدالت اجتماعی در تصمیم‌گیری‌های مدیران شهری، عدم تعادل در توزیع عادلانه خدمات در سطح محلات و... میزان زیست‌پذیری شهرهای ایران را تحت‌الشعاع خود قرار داده است. در این راستا شهر ماهشهر نیز به علت جذب مهاجران به واسطه صنایع مرتبط با نفت و پتروشیمی، مدیریت شهری متمرکز، دوگانگی در بافت و ساختار شهری، توزیع نامتعادل خدمات و زیرساخت‌های شهری و... به لحاظ ارائه شاخص‌های زیست‌پذیری و حق به شهر، در شرایط ویژه‌ای قرار دارد. بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان بیان داشت که ابعاد

زیست‌پذیری و حق به شهر در بندرماهشهر از نظر شهروندان چندان رضایت بخش نبوده و می‌توان از تحلیل‌های آماری نظرات پاسخگویان نوعی نابرابری فضایی- مکانی را برای این شهر متصور شد. بر اساس نتایج تحلیل واریانس ساکنان محلات مورد مطالعه در خصوص ابعاد مختلف زیست‌پذیری و حق به شهر، تمامی ۱۳ مورد از ابعاد شامل وضعیت مسکن، حمل و نقل، سلامت و بهداشت درمان، تفریحات و سرگرمی، وضعیت خانواده، آموزش، اشتغال و شرایط اقتصادی، وضعیت امنیت و ایمنی، جامعه مدنی و حکمروایی شهری، امکانات و خدمات، تاسیسات و تجهیزات، محیط‌زیست و رضایتمندی کلی در همه ۳۲ محله بندرماهشهر در سطح معناداری ۹۵ درصد، تفاوت معنی داری را دارند. این یافته‌ها با یافته‌های مطالعه جبارین (۲۰۱۴) در ارزیابی حق به شهر در شهرهای عربی فلسطین همخوانی دارد با این تفاوت که نابرابری در دسترسی به حقوق شهروندی در آنجا ریشه‌های قومیتی دارد. با توجه به اینکه عمده محله‌های محروم با مناطق سکونت شهروندان غیر بومی منطبق است می‌توان بیان داشت که یافته‌های این مطالعه در این خصوص سازگار با یافته‌های مطالعه دیازپارا و لاور (Diaz-Parra & Lover, ۲۰۲۰) است. می‌توان گفت شهرهایی که نسبتاً مهاجران حومه نشین بیشتری می‌پذیرند امکان تعمیق نابرابر در دسترسی به حق به شهر در بین شهروندان افزایش می‌یابد. در محله‌هایی از شهر بندرماهشهر که عمدتاً کارکنان صنایع از شهرهای اطراف در این شهر ساکن شده‌اند احساس بیگانگی بیشتری مشاهده می‌شود. مکانیزم‌های سوداگرایانه در مدیریت شهری می‌تواند منجر به بی‌عدالتی‌های اجتماعی- فضایی شود و شهر را برای تمامی شهروندان بی‌اعتبار نماید. در چنین شرایطی حق زندگی و لذت بردن از شهر در میان ساکنان از بین می‌رود. بررسی یافته‌ها همچنین نشان داده است که محله‌های شهر از نظر اجتماعی اقتصادی بر اساس تحلیل داده‌های جمعیتی سازمان مرکز آمار تفاوت معنی‌داری در سطح دسترسی به حق به شهر دارند. در این خصوص توجه به نتایج ناشی از سطح‌بندی محلات نیز بیانگر ناهمگونی جغرافیایی در برخورداری از شاخص‌های زیست‌پذیری و حق به شهر در سطح محلات و نواحی شهر بندرماهشهر دارد؛ به نحوی که، بیشترین درجه رضایت از حق به شهر به ترتیب در محله‌های ۱۲، ۲، ۲۹، ۱۴ و ۳۵ مشاهده شده است. کمترین درجه رضایت یا به عبارتی بالاترین نارضایتی از حق به شهر در ابعاد مختلف به ترتیب در محله‌های ۳۲، ۳، ۱۷، ۲۵ و ۸ مشاهده شده است. همچنین نتایج سطح‌بندی منطقه‌ها بیانگر آن است که، بیشترین درجه رضایت در منطقه دو و بالاترین سطح نارضایتی در منطقه چهار مشاهده شده است. درجه رضایت حق به شهر در پنج منطقه این شهر به ترتیب عبارتند از منطقه دو، یک، سه، پنج، و چهار هستند. بنابراین، می‌توان بطور کلی بیان داشت که در بخش‌های حومه‌ای شهر و شهرکهای اطراف که اکثراً جز سکونتگاههای غیررسمی به شمار می‌آیند. و عمدتاً خانواده‌هایی با سطح اجتماعی- اقتصادی ضعیف‌تر ساکن هستند، درجه نارضایتی بیشتر است.

نتایج بررسی ابعاد سیزده گانه حق به شهر و اطلاعات جمعیتی مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که محلاتی با جمعیت بالا مانند محله های ۱۰، ۱۱، ۱۷، ۲۴، ۲، ۳، ۴، ۲۰، ۲۵ و ۲۳ بطور کلی رضایت کمتری نسبت به ابعاد مختلف حق به شهر داشته‌اند. بطور کلی می‌توان گفت در محله های ۲۸، ۲۹، ۳۱ و ۳۴ که جمعیت پایین تری دارند درجه رضایت از حق به شهر نیز بالاتر اظهار شده است. به عبارت دیگر می‌توان بیان داشت که محله های پر ازدحام باور دارند که از حقوق شهروندی کمتری برخوردارند و عدالت فضایی مناسبی توسط حاکمیت در شهر ایجاد نشده است. بر اساس داده های آماری مرکز آمار بالاترین نرخ باسوادی در محلات ۱ و ۲ می‌باشد. و با رضایتمندی آموزشی نظرسنجی مردمی پرسشنامه ها منطبق است. نرخ اشتغال در محلات ۲، ۲۹ و ۳۴ بیشتر است و رضایتمندی از وضعیت اقتصادی نیز در این محلات بالا هست. در نتیجه می‌توان گفت تفاوت قابل ملاحظه ای به لحاظ وضعیت اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و... در بین محله های منطقه وجود دارد. به طوری که بعضی محله ها در مجموع مطلوب تر و برخی دیگر در شرایط نابسامانی به سر می‌برند. در نتیجه زیست پذیری و شرایط زندگی نیز از یک محله به محله دیگر متفاوت است.

بررسی تراکم جمعیت نشان می‌دهد که شهروندان در محله‌هایی که ازدحام جمعیت بالاتری دارند درجه رضایت پایین تری را نسبت به برخورداری از حق به شهر بر مبنای ضعف حکمروایی شهری در رفع مشکلات و ایجاد برابری اجتماعی مکانی اظهار داشته‌اند. شاخص‌های زیست‌پذیری با رویکرد حق به شهر در بندر ماهشهر تایید کرده است که تفاوت در کیفیت زندگی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی در محلات شهر ماهشهر مشاهده شده است. طبق نظرات سایر مطالعات، این نابرابری فضایی می‌تواند از یک طرف به دلیل حضور ساکنان غیربومی شاغل در صنایع این شهر و از طرف دیگر به دلیل غلبه دیدگاه نئولیبرال در بین مدیران شهری و استانی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و اجرای برنامه‌های توسعه شهری باشد. همچنین می‌توان سیاست‌گذاری حق محور در زمینه تخصیص زمین برای توسعه شهری را راهکاری برای رفع نارضایتی و بهبود کیفیت زندگی شهروندان مورد -توجه قرار داد (Izar, 2019: 47). مسائل شهری بندرماهشهر را می‌توان همانند شهر تته موزامبیک در نظر گرفت که کارگران حضور کارکنان معدنی عدالت فضایی را در این شهر از بین برده و مشکلاتی را از طریق تغییرات کاربری های گسترده ناشی از رشد شهری به همراه آورده است. برای چنین شهری می‌توان مقابله با مشکلات شهری را به عنوان راهکاری برای رفع معضلات عدالت فضایی مطرح نمود (lesutis, 2020: 112).

بنابراین، توجه به رویکرد حق به شهر در برنامه‌ریزی‌های توسعه اجتماعی - اقتصادی و کالبدی این شهر بر اساس دیدگاه سیاست‌گذاری حق محور می‌تواند نقشی کلیدی در کاهش نابرابری‌ها و بهبود کیفیت زندگی و رضایت شهروندان داشته باشد. همچنین بر اساس درجه رضایتمندی شهروندان از مؤلفه حق به شهر، بیشترین درجه رضایت از حق به شهر در محله‌های بندرماهشهر به ترتیب در سه

محل ۱۲، ۲، و ۱۴ مشاهده شده است. کمترین درجه رضایت یا به عبارتی بالاترین ناراضایتی از حق به شهر در ابعاد مختلف به ترتیب در محله های ۳۲، ۱۷، و ۳ مشاهده شده است. به بیان دیگر، محله های جنوب غرب و جنوبی از سطح رضایت بیشتری برخوردار هستند و محله های شرقی و حومه های شهری درجه ناراضایتی بیشتری دارند. بنابراین، می توان بطور کلی بیان داشت. که در بخش های حومه ای شهر و شهرک های اطراف شهر که عمدتاً خانواده هایی با سطح اجتماعی-اقتصادی ضعیف تر ساکن هستند، درجه ناراضایتی بیشتر است. همچنین در بخش مرکزی شهروندان درجه رضایت بالاتری نسبت به ابعاد مختلف حق به شهر دارند.

بطور کلی برخی از مهم ترین دستاوردهای علمی این پژوهش به شرح ذیل اند:

- محلات و نواحی شهر ماهشهر در برخورداری از شاخص های زیست پذیری و حق به شهر یکسان نبوده و ناهمگن اند. بطور کلی می توان بیان داشت که میانگین برخورداری از شاخص های زیست پذیری و حق به شهر در بخش های حومه ای شهر و شهرک های اطراف که اکثراً جز سکونتگاه های غیررسمی به شمار می آیند درجه ناراضایتی بیشتر و در محلات بخش مرکزی بالاتر است.

- محرومیت از شاخص های زیست پذیری و حق به شهر در محلات حاشیه ای که محل استقرار مهاجران است به مراتب بالاتر گزارش شده است؛ زیرا عمده ی گروه های مهاجر از خانواده های دهک های پایین درآمدی بوده و از طبقات اجتماعی-اقتصادی پایین تر نسبت به عموم شهروندان هستند.

بنابراین میان محلات بندرماهشهر تفاوت قابل ملاحظه ای، به لحاظ وضعیت اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و دسترسی به شاخص های زیست پذیری و حق به شهر، وجود دارد. به طوری که بعضی محله ها در مجموع مطلوب تر و برخی دیگر در شرایط نابسامانی به سر می برند. در نتیجه شاخص های، زیست پذیری، حق به شهر و شرایط زندگی نیز از یک محله به محله دیگر متفاوت است.

- نابرابری فضایی گفته شده می تواند از یک طرف به دلیل حضور ساکنان غیربومی شاغل در صنایع این شهر و از طرف دیگر به دلیل غلبه دیدگاه نئولیبرال در بین مدیران شهری و استانی در تصمیم گیری های راهبردی و اجرای برنامه های توسعه شهری باشد؛ زیرا شکاف میان محلات برخوردار و غیر برخوردار از پیش از انقلاب تا به حال، روز به روز عمیق تر شده است.

- در شهر بندرماهشهر نفت و صنعت اقتصاد دوگانه ای را به وجود آورده است و شهر را به محلات برخوردار و غیربرخوردار تقسیم کرده است. و این نابرابری از زمان پیدایش نفت تا حال کم نشده است چون که برنامه ریزان و مدیران شهری دیدگاه حق به شهر نداشته اند، به جای اینکه این دوگانگی را کمتر کنند به آن دامن زده اند.

- مهاجرت ناشی از جنگ ایران و عراق از شهرهای اطراف به بندرماهشهر روی عدم تعادل تأثیر گذاشته است. و هنوز به برخی محلات مهاجرنشین واژه ی جنگ زده به کار برده می شود.

- دیدگاه مدیریتهای شهری به شهر بیشتر دیدگاه مهندسی هستند تا دیدگاههای اجتماعی، زیست‌پذیری و حق به شهر، به طوری که کلمه زیست‌پذیری و حق به شهر در میان مدیران شهری ناآشنا به نظر می‌رسید.
- وجود قومیت‌های مختلف در این شهر از بومی تا غیر بومی به نابرابریها دامن زده است.
- عدم مدیریت واحد و خدمات دهی نامتوازن دستگاههای مختلف در بندرماهشهر در این راستا پیشنهادات پژوهش نیز به شرح ذیل ارائه می‌گردد:
- توجه به سیاست‌گذاری حق‌محور در زمینه تخصیص زمین برای توسعه شهری را راهکاری برای رفع نارضایتی و بهبود کیفیت زندگی شهروندان.
- توجه به بافت‌های حاشیه‌ای شهر برای برقراری عدالت فضایی و افزایش شاخص‌های زیست‌پذیری جهت ساکنان مهاجر و افزایش میزان رضایتمندی آنان.
- تلاش مدیریت شهری برای ایجاد تعادل در برخورداری از زیرساخت‌ها، تأسیسات و خدمات شهری در دو قطب سنتی و نوین شهر ماهشهر.
- در نظر گرفتن شاخص‌های عینی و ذهنی زیست‌پذیری شهری در برنامه ریزی‌های آتی شهر ماهشهر جهت افزایش کیفیت زندگی شهروندان.

کاربرد در برنامه ریزی

نتایج این پژوهش می‌تواند شناخت کامل‌تری را پیش روی برنامه ریزان و مدیریتهای شهری قرار دهد. و زمینه ای برای ترسیم نقشه راه برنامه ریزان و مدیریتهای شهری و سایر نهادهای مسئول در جهت آگاهی از وضعیت موجود و برنامه‌ریزی و اقدام برای تحقق وضعیت مطلوب باشد. و موجب برداشتن گام‌های مؤثر و کارآمد در توسعه و شکوفایی شهرها شود.

References

- Aalbers, M., Kenneth, G (2014), Housing and the right to the city: introduction to the special issue, *International Journal of Housing Policy* 14, 207-213.
- Alaeddin, P., Jamshidi Nasab, M (2015), Mehr Housing and The Right to the City in New Communities, Case Study: Parand Project, *National Development* 2, 241-258.
- Carmen, M.(2020), The more-than-human right to the city: A multispecies reevaluation, *Journal of Urban Affairs*, Published online: 03 Apr 2020.
- Diaz Parra, I., Jover, J(2020), Overtourism, place alienation and the right to the city: insights from the historic centre of Seville, Spain, *Journal of Sustainable Tourism*, Published Online: 25 Jan 2020.
- Domaradzka, A(2019), The un-equal playground: Developers and urban activists struggling for the right to the city, *Geoforum*, Available online 16 February 2019, In Press, Corrected Proof.
- Friendly, A(2013), The right to the city: theory and practice in Brazil, *Planning Theory & Practice* 14, 158-179.
- Ghaffarian, B., Prizadi, M., Shamaei, A., Khatibi Zadeh, M., Amin, Shamsavar(2016), Spatial analysis of livability of urban neighborhoods, case study: Tehran's 18th district, *Environmental Research* 14, 45-58.
- Hataminejad, H., Rezvani, M., Khosravi, F (2015), Spatial analysis of the livability of District (2) of Sanandaj City. *Jsaeh*. 1 (4) :23-37.
- Habibi, Mohsen., Amiri, Maryam,(2016), Right to the City From Current to Ideal City, Volume 5, Issue 2 - Serial Number 10, Pages 9-30.

- Heidari, F., Zareei, M (2019), The Concept of the Right to The City and Its Relation to Citizen-Friendly Urban Design Matching The Comprehensive Norms of Citizenship With The Qualitative Indicators of Urban Design, Volume 11, Issue 46, Pages 14-23.
- Heidari, T., Shamaei, A., Sasanpour, F., Soleimani, M., Ahadnejad, M (2017), Analysis of factors affecting livability Urban Distressed Areas (Case Study: Texture of old city), Journal of Geographic Space, 17;(59):1-25.
- Irandoost, K., Isaloo, A., Shahmoradi B(2016), Viability Index in Urban Environments (Case Study: The Central Part of Holy City of Qom). IUESA. 4 (13) :101-118
- Izar, P (2019), Can public-private partnerships help achieve the right to the city in Brazil? The case of Casa Paulista program in São Paulo, Journal of Urban Affairs.
- Jabareen, Y (2014), 'The right to the city' revisited: Assessing urban rights : The case of Arab Cities in Israel, Habitat International 41, 135-141.
- Javaheripour, M (2015), Urban Slums and Right to the City A Case Study of Khak-e Sefid Neighborhood in Tehran, Iranian Journal of Anthropology Research, Volume 5, Issue 2 - Serial Number 10, Summer and Autumn 2016, Pages 163-182.
- Lesutis, G (2020), Planetary urbanization and the "right against the urbicidal city", Urban Geography, Published online: 20 May 2020.
- Meriläinen, Eija., Fougère, M., Wojciech, P(2020), Refocusing urban disaster governance on marginalised urban people through right to the city, Environmental Hazards 19, 187-208.
- Pierce, J., Williams, O., Deborah, G., Martin, O (2016), Rights in places: An analytical extension of the right to the city, Geoforum 70, 79-88.
- Abdoumalik, S.(2006): The right to the city, International Journal of Postcolonial Studies 7, 321-325.
- Sasanpour, F., Alizadeh, S., Aarabi Moghadam, H(2017), Investigating the Feasibility of Urumia Urban Areas Livability using RALSPI Model, researches in Geographical Sciences 2018, 18(48): 241-258.
- Sharepour, M., Khodayari Motlagh, Safieh(2016), The effect of urban space desirability indicators on the realization of the right to the city, Master Thesis, Mazandaran University.
- Sharepour, M (2015), The Right to the City and Urban Public Spaces, Quarterly Journal of Cultural Heritage and Tourism Research Institute 2, 51-68.
- Taghavi, SH., Habibi, M (2018), Exploration in a proper governance system in order to improve the rights of every city for rich people, a city for poor people, Iran Charso Scientific Scientific Journal, No. 3.
- Yaghfori, H., Kashefi Doost, D (1397), Evaluation and assessment of components arising from the right to the city (Case study: Piranshahr city), Quarterly Journal of Urban Research and Planning, Volume 9, Number 35.
- Ziari, K., Bastin, Ali., Ahmad Pour, A., Hatami nezhad, H (2018), Assessment of the good urban governance impact on urban livability (Case study. Bushehr City(Article 3, Volume 9, Issue 34, Page 1-18.

An Analysis of Viability Indicators with the human Right to the City Approach, Case Study: Mahshahr Port

Sedigheh Dolatshah

PhD Student in Geography and Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Rahim Sarvar*

Professor, Department of Geography and Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Ali Tavaklan

Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract

Analysis of livability indicators with respect of the human right to the city approach can play a key role in solving a lot of urban issues and increase citizen's satisfaction. The aim of this study is to investigate the livability indicators of the human right to city approach between 32 residential neighborhoods of Mahshahr. We want to determine the spatial differences of human rights of the city in neighborhoods. Thus, we used a questionnaire to measure the 12 dimensions and the demographic information of the Statistics Organization. This research is a descriptive-analytical study. Analysis of variance and spatial analysis tests were used to measure the difference between the human right to the city in neighborhoods. The results also indicate that the amount of the human right to the city satisfaction is higher, in neighborhoods 2, 29, 35, which have lower population density and better facilities. satisfaction level is lower in neighborhoods 8, 10, 17, 24 that they have higher population density and more unfavorable conditions. Thus the spatial inequality in Mahshahr port can be due to the presence of migrants residents working in the city's industries and predominance of neoliberal views among the urban and provincial managers in strategic decisions and implementation of urban development plans. Therefore, paying attention to the human right to city approach in social, economic and physical development planning of this city based on the right oriented policy perspective can play a key role in reducing inequalities and improving the quality of life and citizen satisfaction.

Keywords: human right to the city, livability, leveling of urban neighborhoods, Mahshahr port.

* (Corresponding Author) sarvar83@gmail.com